

На правах рукопису

ЗІНКЕВИЧ
Лариса Володимирівна

**РОЗПАД РОСІЙСЬКОЇ АРМІЇ
ТА УКРАЇНСЬКИЙ ВІЙСЬКОВИЙ РУХ
В УМОВАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ
НА УКРАЇНІ**

(березень 1917 — лютий 1918 рр.)

Спеціальність 20.02.22 — Військова історія

А в т о р е ф е р а т

дисертації на здобуття наукового ступеню
кандидата історичних наук

АВ 32.499

Робота є рукопис.

Робота виконана на кафедрі Історії України, науки і техніки Державного Університету «Львівська Політехніка».

Науковий керівник — доктор історичних наук, професор **ДЕЩИНСЬКИЙ Леонтій Євгенович.**

Офіційні опоненти — доктор історичних наук, професор **ТРОФИМОВИЧ Володимир Васильович**, кандидат історичних наук, доцент полковник **КАТЕРИНЧУК Борис Антонович.**

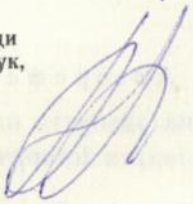
Провідна організація — Київський Державний університет ім. Т. Г. Шевченка (м. Київ).

Захист відбудеться 23 березня 1995 р.
о 15⁰⁰ год. на засіданні спеціалізованої Вченої Ради К 040602 на відділенні військової підготовки Державного Університету «Львівська Політехніка» (290013, м. Львів, вул. С. Бандери, 12).

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Державного Університету «Львівська Політехніка» (290013 м. Львів, вул. Технічна, 2).

Автореферат розіслано 22 березня 1995 р.

Вчений секретар спеціалізованої Вченої Ради кандидат філософських наук, доцент, полковник

ГУСЕВ В. І.

ЛНБ України ім. В. Стефаника

Ім. В. Стефаника
АН України

00779197 (1)

AB - За. 499

1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАЦІ

Проблема демократизації та розпаду російської армії на території України та вплив цих процесів на перебіг української національно-визвольної революції в досліджуваній період особливої актуальності набирає нині, коли Україна здобула новий шанс на шляху до незалежності. Декларація про державний суверенітет України, прийнята 16 липня 1990 р. та Акт проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 р. знову відродили до життя ідею української державності. Обставини новітньої революції суттєво відрізняються від тих, що мали місце на Україні в 1917-1918 рр. Разом з тим, сьогодні, як і в добу Центральної Ради перед Україною та її урядом стоїть багато спільних проблем. Серед них - перебудова політичної та економічної систем, які протягом тривалого часу функціонували лише як складова частина іншого державного організму. Розпад Радянського Союзу та утворення на його території суверенних держав привели до корінних змін геополітичної ситуації в світі. За цих умов молоді Українська держава розпочала розбудову власних збройних сил і розробку доктрини національної безпеки. Для успішного вирішення подібних завдань необхідний як світовий, так і власний історичний досвід. Серйозне вивчення державності українського народу, історії його армії дає уроки, які необхідно враховувати при побудові незалежної української держави.

Армія була одним із основних факторів, що мав вирішальний вплив на повалення самодержавства в Росії та початок української визвольної революції. В умовах світової війни, активним учасником якої була Росія, на території України розмішувались значні військові сили. Тут знаходились армії Південно-Західного та частини Румунського фронтів, а також дислокувались

морські сили Чорноморського флоту. Революційні процеси у ака-
заних час. інах мали певну специфіку. Одночасно із політизацією
армійських формувань, що розміщувались на Україні, все більшої
сили тут набирал український військовий рух. Він поклав початок
процесу національного відокремлення в російській армії і,
що найбільш важливо, виступив в ролі катализатора національ-
но-визвольної боротьби.

Представлене дослідження охоплює широке коло питань, зокре-
ма, процес демократизації російської армії з 1917 р., причи-
ни краху військових реформ Тимчасового уряду, специфіку про-
ходження цих реформ на Україні в умовах розгортання національ-
но-визвольної боротьби і, нарешті, складний комплекс проблем,
пов'язаних із утворенням Українських Збройних Сил. При напи-
санні роботи автор виявила та висвітлила як позитивний, так і
негативний досвід у реформуванні російської та будівництві ук-
раїнської армії, зробила висновки та рекомендації, які можуть
бути використані в сучасних умовах. Це, на нашу думку, і виз-
начає актуальність дисертаційної роботи.

Стан наукової розробки теми. Демократизація російської ар-
мії, її вплив на політичні процеси в суспільстві почали дос-
ліджуватись вже у 20-30-их роках. Слід відзначити, що саме в
цей період було закладено два різних підходи в оцінці тих по-
дій що відбувались в армії в 1917-1918 роках. Спогади актив-
них діячів більшовицької партії змальовували складний процес
демократизації російської армії та флоту, діяльність політич-
них партій в ній і утворення національних військових формувань
зрозуміли з позиції партійних інтересів. Характерними для них
є гіперболізація впливу більшовиків на армійське середовище,
навішування політичних ярликів та відхід від історичної прав-
ди. Разом з тим ці праці містять певний фактичний матеріал і

тому можуть бути використані у вивченні даної проблеми (1). Паралельно із літературою мемуарного характеру з'явилися окремі статті, брошури та монографії, зокрема, Р. Ейдмана та В. Мєлікова, С. Рабиновича (2) та інших. Проте праці цих років здебільшого були присвячені лише діяльності військових більшовицьких організацій, саме в них були закладені основні догмати та міфи майбутньої радянської історіографії.

Другий напрям наукових досліджень з питань армії та флоту в 1917-1918 рр. представлений, в основному, емігрантською літературою. У працях російських воєначальників та політичних діячів були зроблені перші спроби об'єктивного аналізу ситуації, що склалася в суспільстві та армії (3). Разом з тим російська військова еміграція стояла на шовіністичних позиціях щодо українського військового руху, заперечуючи право українців на службу в українізованих військових частинах.

Проблемам українського громадсько-політичного життя, дер-

-
- (1). Антонов-Овсеєнко В. А. Записки о гражданской войне. В 3-х т. - М., 1924. - Т. 1; Платонов А. Февраль и Октябрь в Черноморском флоте. - Севастополь, 1932; Яого ж. Черноморский флот в революции 1917 г. и адмирал Колчак. - Л., 1925; Луков В. К. Черноморский флот в революции 1917-1918 гг. - М., 1932; Бош Е. Год борьбы за власть на Украине с апреля 1917 г. до немецкой оккупации. - М. - Л., 1925.
- (2). Ейдман Р., Мєликов В. Армия в 1917 г. - М. - Л., 1927; Рабинович С. Е. Борьба за армию в 1917 г. - М. - Л., 1930.
- (3). Деникин А. И. Очерки Русской Смуты. В 2-х т. - Париж, 1921; Краснов П. Н. На внутреннем фронте // Архив русской революции. - 1922. - Т. 1; Из дневника ген. Седивачева // Красный архив. - 1925. - Т. 2; Савинков В. В. Генерал Корнилов // Митеж Корнилова. Из белых мемуаров. - Л., 1929.

жовності та українського військового руху в умовах національно-визвольної революції присвячені праці українських істориків, здебільшого учасників тодішніх подій (1). Деякі з авторів, зокрема, В. Монкевич, В. Сулківський, П. Скоропадський (2) та інші зосереджують свою увагу саме на складному процесі виділення в надрах російської армії національних українських частин, цим самим слухно вбачаючи в них основну опору Центральної Ради та фундамент створення майбутніх Збройних Сил України. У 1935 р. в Галичині вийшла перша систематизована праця з історії українського війська доби визвольної революції 1917-1921рр. (3).

Подальше вивчення даної проблеми пов'язане із післявоєнною історіографією. Праці радянських істориків цього періоду, зокрема, Х. І. Муратова, Н. В. Березнякова та П. А. Голуба (4) дозволя-

(1). Дорошенко Д. И. Война и революция на Украине//Революция на Украине: по мемуарам белых. -М.-Л., 1930; Винниченко В. Відродження нації. В 3-х ч. -Київ-Відень, 1920. -ч. 2;

Мазепа І. Україна в огні і бурі революції/1917-1921/. -Прага, 1942; Христюк П. Замітки і матеріали до історії української революції. В 2-х т. -Відень, 1921; Мартос В. Перші кроки Центральної Ради//Український історик. -1973. -№ 3-4.

(2). Монкевич В. Слідами новітніх запорожців. -Львів, 1928; його ж Піонери Українського Війська//Табор. -1927. -№ 4; Сулківський В. З історії формування 2-го Січового Запорізького корпусу на Південно-Західному фронті в році 1917//Табор. -1927. -№ 4; Скоропадський П. Спогади. -К., 1992.

(3). Стефанів З. Українські Збройні Сили в 1917-1921. В 2-х ч. -Коломия, 1935.

(4). Муратов Х. И. Революционное движение в русской армии в 1917 г. -М., 1958; Березняков Н. В. Борьба трудящихся Бесса-

ють деталізувати картину революційного руху на Південно-Західному та Румунському фронтах. Вивченню революційних процесів на Чорноморському флоті присвячені праці Н. Гречанюка та П. Попова, С. Найди (1).

Незважаючи на те, що в післявоєнні роки радянські історики зуміли поглибити вивчення російської армії в період Лютневої революції та Лютневого перевороту, їх працям властиві недоліки, які значно зменшують їх наукову цінність. Зокрема, праці цього періоду мають вузьку архівну базу, а їх історичні концепції побудовані у відповідності із вимогами тоталітарного більшовицького режиму і позначені його культом.

Питання українського військового руху та становлення української армії у боротьбі за державність, стали предметом дослідження зарубіжних істориків-емігрантів: Д. Дорошенка, Л. Шанковського (2), а також вітчизняних, зокрема, І. Крип'я-

рабин против интервентов в 1917-1920 гг. - Л., 1960; Голуб П. Солдатские массы Юго-Западного фронта в борьбе за власть Советов. - К., 1958; його ж: Революційні події на Південно-Західному фронті напередодні Лютневої революції // Український історичний журнал. - 1957. - № 1; його ж: Партия, армия и революция. - М., 1967; його ж: Большевики и армия в 3-х революциях. - М., 1977.

(1). Гречанюк Н., Попов П. Моряки Чорноморського флоту в боротьбі за владу Советов. - Симферополь, 1957; Найда С. Борьба революционных моряков русского флота за победу социалистической революции // Военные моряки в борьбе за победу Октябрьской революции. - М., 1958.

(2). Дорошенко Д. Історія України, 1917-23 рр. В 2-х т. - Нью-Йорк, 1954. - Т. 1; Шанковський Л. Українська армія в боротьбі за державність. - Мюнхен, 1958.

Кевича (1).

Цінність цих праць полягає в об'єктивному висвітленні розвитку української революції та українського війська. Значна частина матеріалу присвячена подіям 1917-1918 років.

З початком 60-х років відбувається розширення проблематики досліджень з питань армії та флоту. В 30-80-ті роки вийшли в друку праці А. Г. Ткачука, Н. М. Якупова, П. М. Гамрецького, Л. М. Гаврилова та А. М. Андреева (2), присвячені історії демократичного та революційного руху в діючій армії та тилкових гарнізонах. Вивченню Чорноморського флоту, його ролі в революційних подіях 1917 р. присвячені публікації С. С. Хесіна та Н. К. Юрковського (3). Однак ці наукові праці поряд із зібраним фактичним мате-

(1). Історія Українського війська / Під ред. І. Крип'якевича. - Вінніпег, 1953.

(2). Ткачук А. Г. Крах спроб Центральної Ради використати українізовані військові формування з 1917 р. // Український історичний журнал. - 1967. - № 8; його ж: Військово-революційні комітети на Південно-Західному та Румунському фронтах / жовтень 1917 - лютий 1918 рр. // Український історичний журнал. - 1966. - № 5; Якупов Н. М. Борьба за армию в 1917 году. - М., 1975; Гамрецкий П. М. Большевизация солдатских масс тыловых гарнизонов Украины в 1917 г. // Революционное движение в русской армии. - М., 1981; Гаврилов Л. М. Солдатские комитеты в Октябрьской революции. - М., 1983; Андреев А. М. Солдатские массы гарнизонов русской армии в Октябрьской революции. - М., 1975.

(3). Хесин С. С. Октябрьская революция и флот. - М., 1971; його ж: Моряки в борьбе за Советскую власть. - М., 1977; Юрковский Н. К. Большевики в борьбе с украинским буржуазным национализмом на Черноморском флоте // Революционное движение

ріалом носять заідеологізований відбиток більшовицького тоталітаризму. Незважаючи на розширення джерельної бази досліджень із всієї багатоманітності матеріалів вибирались лише ті, які висвітлювали діяльність більшовиків в армії.

Помітним внеском у дослідження даної проблеми є наукові праці Л. Е. Дешинського, у яких на обширних архівних документах і матеріалах висвітлюється демократизація і розпад російської армії на Україні у 1917 р. і виділення із її складу українізованих частин (1).

Практично поза увагою науковців залишилась така важлива тема, як вплив Лютневої революції 1917 р. на офіцерський корпус російської армії. Перші кроки в цій галузі зробили А. О. Буравченков та В. Д. Полікарпов (2). Проте об'єктивному вивченню даної проблеми заважали політичні штампи, згідно з якими переважача більшість офіцерства, яка не співчувала більшовицьким ідеям, вважалась контрреволюційною.

Не в кращому стані перебувало останні десятиріччя і дослідження проблем української вивольної революції та її впливу

в русской армии в 1917 г. - М., 1981.

(1). Дешинський Л. Е. Революційні події на Південно-Західному, Румунському фронтах і Чорноморському флоті в 1917 р. - Львів, 1979; його ж Участь політичних партій у виборах до Всеросійських Установчих Зборів на Південно-Західному, Румунському фронтах і Чорноморському флоті в 1917 р. - Львів, 1977; його ж Збройні Сили УЧР доби Центральної Ради. - Львів, 1991.

(2). Буравченков А. О. Про участь демократичного офіцерства російської армії у революційному русі // Український історичний журнал. - 1977. - № 9; Полікарпов В. Д. Военная контрреволюция в России. 1905-1917 гг. - М., 1990.

нального військового руху зокрема. Спробу дати об'єктивний аналіз новітньої історії України, по-новому і правдиво висвітлити події 1917-1918 років здійснили українські зарубіжні історики: Н. Полонська-Василенко, М. Стахів та інші. Значну увагу автори приділяють і проблемам національного військового руху та формуванню української армії.

Роль тылових гарнізонів в революційному русі 1917 р. та їх відношення до Жовтневого перевороту стали предметом дослідження колишнього радянського історика, а пізніше емігранта - М. Френкіна (2).

Таким чином, короткий аналіз історіографічної літератури з даної проблеми свідчить про підвищення інтересу до неї в останні десятиріччя. Опубліковані статті, брошури і монографії узагальнюють значний фактичний матеріал по демократизації і розпаду російської армії та виділенню з неї українських військових формувань. Проте різні аспекти цієї теми розроблені нерівномірно. Особливо це стосується боротьби політичних партій різних напрямків за армію. Значної уваги істориків вимагає також об'єктивне висвітлення суті та наслідків процесу демократизації армії, тих фатальних помилок в її здійсненні, що привели до захоплення влади більшовиками. Одним із напрямків наукових пошуків може стати і вивчення українського військового руху та його ролі у визвольній українській революції.

(1). Полонська-Василенко Н. Історія України. В 2-х т. - Мюнхен, 1976. - Т. 2; Стахів М. Україна проти більшовиків. Нариси з історії агресії Советської Росії. - Кн. 1. - Тернопіль, 1992.

(2). Френкін М. Захват власти большевиками в России и роль тыловых гарнизонов армии. Подготовка и проведение Октябрьского мятежа 1917-1918 гг. - Иерусалим, 1982.

Мета і завдання дослідження. Виходячи із актуальності обраної теми, спираючись на досягнуті результати в її дослідженні та враховуючи недостатню наукову розробку проблеми, автор дисертації ставить перед собою мету: на основі всебічного історичного аналізу висвітлити процес демократизації та розпаду російської армії в Україні, зробити наукові висновки про причини її розпаду, а також дослідити умови та джерела формування Збройних Сил УНР.

Дослідник не претендує на вичерпне висвітлення складної і багатопланої проблеми, а ставить перед собою наступні завдання:

- висвітлити процеси, які після Лютневої революції привели до демократизації, а пізніше до розкладу російської армії та флоту. Зокрема військових частин Південно-Західного, VIII-ї армії Румунського фронту та Чорноморського флоту;
- проаналізувати причини розпаду російської армії;
- дати характеристику політичної ситуації у військових частинах, що розміщувались на Україні;
- дослідити українізацію армії і виділення із її складу окремих українських частин - майбутніх Збройних Сил УНР;
- проаналізувати ставлення українських політичних партій до створення Збройних Сил УНР;
- показати участь солдатів-українців у національно-визвольних змаганнях за українську державність та їх боротьбу проти більшовицької агресії.

Об'єктом даного дослідження є частини російської армії, що знаходились в Україні в 1917 р., в умовах демократизації та військова політика Центральної Ради.

Предмет дослідження - вплив політичних процесів у суспільстві на армійські структури, а також місце, роль і значення

військових реформ в політичній стабільності держави.

Метод дослідження - історикс-порівняльний і аналітичний.

Методологічна основа дослідження - закони діалектики та логіки, врахування принципів історизму, науковий підхід до аналізу історичних фактів та подій.

Хронологічні рамки дослідження: березень 1917 р. - лютий 1918 р. Такі рамки продиктовані темою роботи.

Основні положення дисертації, що виносяться на захист наступні:

1. Демократизація російської армії, проведена Тимчасовим урядом під значним тиском Петроградської Ради, привела до створення декількох паралельних структур в ієрархічній владі, що остаточно підірвало основу армії - безумовне підпорядкування нижчих щаблів - вищим та військову дисципліну.

2. Як і вся Російська держава, що жила після перемоги Лютневої революції під знаком політизації, армія в особі своєї представників також почала групуватись по партіях. Найбільшою популярністю у військах користувалась партія есерів, яка мала тут широку соціальну базу, та соціал-демократи /меншовики/.

3. Одним із наслідків демократизації став процес національного відокремлення, який в своїх початках мав стихійний характер. Особливо успішно він проходив на Південно-Західному фронті, де український контингент досягав однієї третини загальної чисельності військових та на Чорноморському флоті, що був укомплектований українцями на 65%.

4. Важливим моментом у розвитку революційних процесів як на Україні, так і в Росії було те, що відбувались вони під значним впливом соціалістичних партій. Це, великою мірою, зумовило характер соціально-політичних, у тому числі і військових реформ. Програми соціалістичних партій визначали регулярну

армію як державний атавізм, який повинен знижувати із побудовою демократичного суспільства.

Б. Українські провідні партії обмежили національний рух в армії українізацією військових частин. Після проголошення УНР замість створення регулярної армії Генеральний Секретаріат прийняв план побудови національно-територіального війська. Така політика не відповідала духові часу і не могла забезпечити надійної оборони Україні.

Джерельна база дослідження. Окремі аспекти досліджуваної теми знайшли своє висвітлення у збірниках документів і матеріалів (1). Однак опубліковані в збірниках архівні документи ще дають цілісної, об'єктивної картини революційного та демократичного руху у військах Південно-Західного, VIII-ої армії Румунського фронтів та Чорноморського флоту. Тенденційний підхід при складанні названих збірок, практично, унеможливило дослідження діяльності всіх політичних партій у військах, створе

(1). Военные комитеты действующей армии /март 1917 г. - март 1918 г. /.-М., 1982; Революционное движение в русской армии. 27 февраля - 24 октября 1917 г. -М., 1988; Октябрьская революция и армия. 25 октября 1917 г. - март 1918 г. - М., 1975; Военно-революционные комитеты действующей армии. 25 октября 1917 г. - март 1918. -М., 1977; Разложение армии в 1917 г. -М.-Л., 1916; Ставка 25-26 октября 1917 г. //Архив Русской революции. -1922. -Т. 7; До історії зовнішньої політики Центральної Ради//Архів Гадяньск України. -1932. - N 1-2; До історії революційного руху в частинах Південно-Західного фронту в 1917-1918 рр. //Український історичний журнал. -1957. -N 3; Армия в период подготовки и проведения Великой Октябрьской социалистической революции//Красный архив. -1937. -Т. 5 /34/.

перелюди у визченні справжнього характеру та розмаху українського військового руху.

Значним внеском у вивчення політичної ситуації на Україні у 1917-1918 роках є виданий за кордоном хронологічний збірник "Велика Українська революція. Календар історичних подій. За липтя 1917 р. - березень 1918 р." (Нью-Йорк, 1967).

Багатий матеріал з досліджуваної теми міститься в періодичній пресі 1917-1918 років, особливо у військових газетах (1).

На сторінках друкованих органів послідовно відображались основні етапи демократизації російської армії, публікувалась інформація із фронтів, армійських в'їздів.

Основну документальну базу дослідження склали архівні матеріали. Особливо важливі документи по даній темі зосереджені у наступних архівах: Російському Державному Військово-Історичному архіві: фонди Головного управління Генерального Штабу /ф. 2002/, штабу Верховного Головнокомандуючого /ф. 2003/, військово-політичного і цивільного управління Ставки /ф. 2005/.

-
- (1). Армейский вестник /з вересня 1917 р. - Голос фронту;/
Бюллетень комитета Юго-Западного фронта; Вестник Румынского фронта; Бюллетень Евро Исполнительного Комитета Особой Армии; Бюллетень Особой Армии; Известия Армейского Комитета 8-й армии; Известия военно-революционного Комитета 7-й армии; Социал-Демократ; Солдат; Известия Совета рабочих и солдатских депутатов г. Каменец-Подольска; Вісник Українського Військового Генерального Комітету; Козацька думка; Киевская мысль; Вісті з Української Центральної Ради у Києві; Діло; Нова Рада; Дніпро; Последние Новости; Киевлянин; Речь /пізніше Наша Речь/; Робітничая газета; Борьба.

штабів головнокомандуючого арміями Південно-Західного фронту /Ф. 2067/, а також штабів командуючих окремими арміями, корпусами та інше; Російському Державному Архіві: Військово-Морського флоту: документи штабу командуючого флотом Чорного моря /Ф. 609/, Центрального Виконавчого Комітету Чорноморського флоту /Ф. р. -183/, Севастопольської Ради Військових та Робітничих депутатів /Ф. р. -181/; Центральному Державному Архіві Вищих органів влади та управління України: фонди штабу Одеської військової округи /Ф. 1705/ та Центрального Виконавчого Комітету Румчероду /Ф. 3156/. В дисертації використані також матеріали Російського Центру збереження та вивчення документів новітньої історії та Державного архіву Російської федерації. Таким чином, архівні матеріали складають значну групу джерел. Автором вивчено і використано 35 фондів 5-ти історичних архівів.

Наукова новизна дисертації полягає в тому, що на основі обробки архівних та друківаних матеріалів, їх узагальнення, в ній накреслені шляхи подальшого дослідження взаємозв'язку армії та політики у переломні в житті суспільства історичні моменти. Обмежувчись хронологічними рамками березень 1917 р. - лютий 1918 р. та тією частиною України, що входила до складу Росії, автор виділяє такі аспекти цієї проблеми як вплив політичних процесів у 1917 р. в Росії та Україні на російську армію, особливості демократизації та розпад російської армії в умовах національно-визвольної боротьби на Україні, політична обстановка у військових частинах, що розміщувались в Україні та утворення українських збройних формувань, що послужили основою майбутньої армії УНР. Новизна досліджуваної проблеми полягає також в тому, що вона не отримала об'єктивного висвітлення в радянській історичній науці.

Практична цінність дослідження полягає в тому, що уроки,

які дав досвід реформування російської армії та утворення Збройних Сил УНР, можуть бути використані сучасними політичними та військовими діячами. Одночасно зміст та висновки роботи можуть бути використані викладачами, лекторами при висвітленні теми участі України в 1-ій світовій війні, національно-визвольного та військового руху на Україні в 1917-1918 рр., при підготовці літератури для вищих та середніх навчальних закладів.

Апробація роботи. Дисертація обговорена та рекомендована до захисту на кафедрі історії України, науки і техніки Державного університету "Львівська політехніка". Основні результати дослідження викладені автором в доповідях на наукових конференціях. Зібраний в процесі роботи над дисертацією матеріал використаний при написанні наукових статей, а також у науково-популярних публікаціях.

Структура дисертації побудована за хронологічно-проблемним принципом. Робота складається із вступу, чотирьох розділів, кожен з яких охоплює певний стан в реформуванні російської армії та розвитку українського військового руху, висновків, списку використаних джерел і літератури, додатків.

II. ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ.

У вступі обгрунтовується актуальність, наукова новизна та практична цінність обраної теми, визначені мета та завдання роботи, аналізується стан наукової розробки проблеми, а також характеризується джерельна база дисертації.

В першому розділі "Соціально-політичне становище у військах та на флоті після Лютневої революції" розглядається хід та наслідки демократичних перетворень в армії, специфіка їх проходження на Південно-Західному, у VIII-ій армії Румунського фронтів та на Чорноморському флоті весною 1917 р.

Розділ відкривається коротким оглядом політичної обстановки на Україні. Перемога Лютневої революції створила на Україні, більша частина якої була поневолена Російською імперією, надзвичайно складну і своєрідну ситуацію. Як і в інших частинах колишньої Російської імперії тут відбувається формування адміністративного апарату Тимчасового уряду та розвивається нова форма революційної організації громадських сил - Ради робітничих та солдатських депутатів. Особливістю ж українського революційного руху цієї доби була поява національно-культурного і політичного центру - Центральної Ради. Подібна ситуація склалася і в армії, де замість одного, з'явилось три різних осередки влади: командир, комітет і комісар. Важливим фактором демократизації армії стали виборні колегіальні організації, такі як Ради солдатських депутатів, військові комітети, української ради, тощо. Вони забезпечували потреби в політичній освіті армійських мас, едіснювали зв'язок із різними політичними партіями і, нарешті, активно пропагували їх політичні платформи. Слід відзначити, що зміст військових реформ, великою мірою, був зумовлений впливом Петроградської Ради робітничих і солдатських депутатів, накази якої поклали початок відкритому протистоянню в армії: солдату був протиставлений офіцер як класовий ворог (1). Як показав дальший розвиток подій така ситуація привела до значних деформацій армійських структур, а згодом і до повного розвалу армії.

В розділі розглядається також питання боротьби політичних партій за армію. Загальні політичні настрої більшості солдатів і офіцерів Південно-Західного, VIII-ої армії Румунського фронту та Чорноморського флоту носили в цей період яскраве соціа-

(1). Рабинович С. Е. Борьба за армию в 1917 г. - М. - Л., 1930. - С. 16.

лістичне забарвлення: найбільшою популярністю у військових користувались партія есерів, яка мала тут широку соціальну базу, та соціал-демократи (меншовики). Саме ці партії відіграли вирішальну роль в роботі всіх армійських та фронтових з'єднань, формуючи там найбільш чисельні фракції.

Одночасно з політизацією армії в ній розпочався процес національного відокремлення. Особливо успішно він проходив на Південно-Західному фронті, де український контингент досягав однієї третини загальної чисельності військових (1), та на Чорноморському флоті, що був укомплектований українцями на 65% (2). В фронтових та тилкових частинах, до складу яких входили українці, почали утворюватись українські ради, громади, комітети тощо. Метою цього руху було створення окремих українських частин, а центром його став Київ.

Напротязі березня-травня 1917 р. організація українського військового руху проходила надзвичайно швидкими темпами. За короткий час були утворені та розпочали свою роботу Українська Військова Рада, Військовий клуб ім. П. Полуботка, Український Організаційний Комітет, при Центральній Раді був сформований Український Військовий Генеральний комітет. В містах Києві, Чернігові, Житомирі та Кременчузі виникли українські полки.

Питання про формування українських частин стало центральним і на 1-му Українському Військовому з'єднанні, що проходив 5-8 травня 1917 р. в Києві. З'єднання постановив вимагати від Тимчасо-

(1). Ткачук А. Г. Революционное движение в армиях Юго-Западного и Румынского фронтов накануне и в период Великого Октября: Автореф. дис. ... д-ра ист. наук. - Львов, 1968. - С. 17.

(2). Орковский Н. А. Большевики в борьбе с украинским буржуазным национализмом на Черноморском флоте // Революционное движение в русской армии в 1917 г. - М., 1981. - С. 228.

вого уряду та Петроградської Ради негайного оголошення національно-територіальної автономії України та оголосив необхідність утворення української національної армії.

Слід відзначити, що, практично, уся російська демократія разом з вищим військовим командуванням зустрівла справедливі вимоги українців вороже. У військових комітетах та Радах робітничих і військових депутатів панівні позиції посідали загальноросійські політичні партії: есери та соціал-демократи. І саме їх позиція, великою мірою, вплинула на те, що із 24-х корпусних комітетів Південно-Західного фронту 18 висловились проти проведення українізації (1).

Вимоги ж провідних українських партій - українських есерів та українських соціал-демократів не йшли далі організації окремих українських частин в російській армії. В своїх програмних документах ці партії однозначно заявили про необхідність зачати постійного війська народною міліцією і тому виступали проти створення регулярної української армії.

Другий розділ "Демократичний рух у військах та на флоті влітку 1917 р." охоплює період, коли керівництво революційними процесами в армії було, практично, унеможливлене і почався процес її розкладу.

Після провалу червезого наступу російських військ та липневої спроби більшовиків вчинити державний переворот певна частина російських політичних та військових діячів стала наполягати на встановленні режиму "твердо:" влади в країні, зокрема в армії. Йдучи назустріч цим вимогам Тимчасовий уряд частково реформував військове законодавство в бік посилення ка-

(1). Дежинський Л. Е. Революційні події на Південно-Західному, Румунському фронтах і Чорноморському флоті в 1917 р.

ральних санкцій проти порушників дисципліни, обмеження сфери діяльності армійських комітетів господарсько-побутовими питаннями, а також нейтралізації впливу більшовиків. Проте заходи ці з огляду на їх половинчастість, не привели до зміцнення урядових позицій. На ґрунті невдоволення нерішучими діями Тимчасового уряду виник корніловський заколот, що ставив за мету встановлення жорсткої диктатури в країні. Чимало прихильників ген. Корнілова було і серед командування Південно-Західного і VIII-ої армії Румунського фронтів. Провал корніловського заколоту, фактично, означав встановлення в армії режиму самоврядування армійських комітетів та Рад, керівні позиції в яких все активніше завойовувались більшовиками.

У зв'язку з небезпечним посиленням більшовизму в країні та втратою надій на оєдорвлення армії, Ставка верховного головнокомандування стала прихильніше ставитись до створення українських військових частин на Південно-Західному, Румунському фронтах та в Київському і Одеському військовому округах. Разом з тим, обмежуючи розвиток національного руху на Україні, 6 липня 1917 р. Тимчасовий уряд видав постанову, яка повністю заперечувала територіальний принцип комплектування армії. Натомість вказувався інший шлях - комплектування окремих частин виключно українцями (1). Саме цією сферою і обмежувались повноваження українських представників при кабінеті військового міністра, при Генеральному Штабі та верховному головнокомандуючому (2).

Загалом літо 1917 р. було періодом бурхливого зростання українізованих частин в армії та на флоті. Наприкінці серпня 1917 р. на Південно-Західному фронті розпочалась українізація

(1). РГВИА, ф. 2203, Оп. 1, Спр. 693, л. 37.

(2). Робітнича газета. -1917. -5 червня.

34-го та 6-го армійського корпусів. На Чорноморському флоті посилення українського фактору в політичній боротьбі, великою мірою, було пов'язане із виникненням Севастопольської української ради, якій вдалося створити досить сильні організації на лінкорі "Воля", крейсерах "Пам'яті Меркурія", "Светлана", міноносці "Завидний" та інших кораблях. Процес національного відокремлення відбувався і в тилкових гарнізонах: в Умані, Бердичеві, Куп'янську, Харкові та інших містах України. Есього на початку липня 1917 р., за свідченням члена Генерального Військового Комітету Поплавка, в розпорядженні Військового Комітету знаходилося більш як 50000 солдатів-українців (1). Проте Центральна Рада переоцінила успіхи українізації армії і недооцінила невирішеність основних питань Лютневої революції, зокрема, аграрного, що послужило фактором подальшого розкладу, поряд з російськими, українських частин.

В третьому розділі "Військові частини на Україні в період піднесення національно-визвольного руху та їх ставлення до Жовтневого перевороту" показано, що кульмінаційного моменту революційний та національно-визвольний рух в армії та на флоті досяг у вересні-листопаді 1917 р. В політичному житті України сталися великі зміни. Значно зміцнили свої позиції українські партії, особливо УПСР та УСДРП. Разом з тим в політичну боротьбу на Україні все активніше стали втручатися більшовики. Використовуючи різноманітні засоби, в тому числі неправдані обіцянки негайного вирішення давно нагрілих загальнонаціональних проблем, тактику блокування з лівими силами соціалістичних партій та інші, вони змогли забезпечити собі більшість в окремих Радах робітничих і солдатських депутатів східних і південних міст, де переважало російськомовне населення.

(1). ЦДА ВО України, ф. 3156, Оп. 1, Спр. 140, л. 11.

Будучи невід'ємною частиною суспільства, армія в одних з ним формах переживала кризу влади. Втрата офіцерами авторитету серед солдатів, падіння впливу військових комітетів, масові братання, відмови від виконання бойових наказів - все це незаперечно доводило, що армія руйнувалась.

Процеси руйнування армії та пошук різних шляхів відновлення її могутності - все це відбувалось на фоні посиленої діяльності політичних партій у військах. У вересні 1917 р. в арміях Південно-Західного фронту і VIII-ї армії Румунського фронту відбулось ряд партійних конференцій: есерів, соціал-демократів (меншовиків і більшовиків), які на початку вересня утворили самостійні фронтові (на Південно-Західному фронті) і армійські організації. Восстановку політичних сил у військах цього регіону, а також на Чорноморському флоті в цей період значною мірою характеризують результати виборів у Всеросійські Установчі Збори. Вони принесли перемогу есерам, разом з тим в цьому регіоні значно посилювався вплив більшовиків та українських партій, особливо партії українських соціалістів-революціонерів.

Жовтневий переворот з Петрограді кардинально змінив політичну обстановку в Україні. Тимчасовий уряд, на боротьбі з яким український провід зосереджував основні свої сили, був повалений. Це відкрило перед національним рухом в Україні великі перспективи. Проте, не маючи чіткої концепції вільної боротьби, Центральна Рада не змогла вийти за рамки федералістських стремлень. 7 листопада був виданий 3-й Універсал Української Центральної Ради, в якому оголошувалось, що Україна стає Українською Народною Республікою, не відділяючись від Російської Республіки і зберігаючи єдність її.

Тим часом більшовики активно використовуючи демагогічні гасла, почали кампанію, спрямовану на захоплення влади на Україні, намагаючись забезпечити собі підтримку військ Південно-

Західного, Румунського фронтів і Чорноморського флоту. Саме цій меті і було підпорядковане створення більшовицьких ревкомів, які виникли явочним порядком в частинах, де представники цієї партії мали сильний вплив. Аналогічну політику більшовики проводили і в тилкових гарнізонах.

Четвертий розділ "Національно-визвольний рух у військах і на флоті в грудні 1917 р. - лютому 1918 р. на Україні" присвячений розкриттю ролі військових формувань Південно-Західного, VIII-ї армії Румунського фронтів і Чорноморського флоту в боротьбі Центральної Ради з більшовицькими військами. В середині військових структур колишньої російської армії та флоту відкрита боротьба між більшовиками з одного боку та Центральною Радою, вищим армійським командуванням - з другого - розпочалась після Жовтневого перевороту в Петрограді. В цій боротьбі більшовики, розуміючи, що основні важелі управління армією: офіцерський корпус та військові комітети, не можуть бути використані для захоплення влади в армії, зробили ставку на завоювання військ через створені явочним порядком військово-революційні комітети та загальнофронтові з'їзди. Не маючи чисельної переваги на з'їздах Південно-Західного та Румунського фронтів, демократичними гаслами більшовики все-таки зуміли забезпечити собі підтримку. Можливим це стало лише завдяки здійсненню політичного блоку з лівими есерами. Евією виборності командного складу у військах більшовицькі лідери, практично, зруйнували чітку організацію армії. Паралельно, намагаючись захистити себе від наростаючого незадоволення солдатських мас, Раднарком приступив до демобілізації армії та підписання угод про припинення бойових дій на фронтах.

Впровадження більшовицьких директив у військах Південно-Західного, Румунського фронтів та тилкових гарнізонах України викликало сильний опір з боку Центральної Ради. При підтримці

вишого військового командування Південно-Західного та Румунського фронтів 23 листопада Генеральний Секретаріат оголосив про об'єднання Південно-Західного та Румунського фронтів, що знаходились на території Української Народної Республіки, в один Український фронт, який підпорядковувався Генеральному Секретаріатові (1). З метою ізоляції та усунення небезпеки з боку найбільш анархічних, недисциплінованих елементів, підбурюваних агітацією більшовиків, Центральна Рада прийняла рішення про об'єднання деяких військових частин тилових гарнізонів.

Після ультиматуму Раднаркому від 14 грудня 1917 р. Центральна Рада опинилась в стані відкритої війни із більшовицьким урядом. Від цього часу політика Раднаркому відносно України визначалась двома основними напрямками: військовою агресією та насильницькою советизацією, найбільш яскравим прикладом якої стало створення маріонеткового уряду в Харкові - Народного Секретаріату.

25 грудня 1917 р. більшовицька Росія почала війну проти УНР. Напротязі грудня 1917 р. - січня 1918 р. більшовиками були зайняті ряд важливих у стратегічному відношенні пунктів. В ході наступу більшовицькі війська зуміли одержати підтримку з боку деяких частин Південно-Західного фронту, VIII-ї армії Румунського фронту та кораблів Чорноморського флоту. 27 січня 1918 р. був захоплений Київ (2). Із українських частин, які евакуювались із Києва, був утворений "Окремий Запорізький Загін", який став ядром майбутньої української армії.

Ситуація на Україні змінилась після підписання 27 січня 1918 р. Брестського мирного договору. Одержавши підтримку із

(1). ЦДА ВР України, ф. 1705, Оп. 1, Спр. 6, л. 38.

(2). Прохода В. Симон Петлюра, вождь українського війська // Табор. - 1936. - N 28-29. - С. 19-20.

боку німецьких військ, українські військові формування разом з ними звільнили територію України від більшовицьких частин.

В розділі проаналізовані причини поразки Центральної Ради. Серед них - антимілітарні установки більшості членів українського уряду, неналагодженість власного центрального апарату і пов'язана з ним відсутність належного зв'язку із українізованими частинами на фронті, брак військових спеціалістів серед українців, нарешті, недооцінка соціального питання в українській революції. Головна ж причина поразки української революції вбачається у відсутності чіткої визвольної-політичної концепції і пов'язаної з нею стратегії визвольної боротьби у тодішнього політичного і військового проводу України. За цієї обставини Збройні Сили України не змогли розгорнутись у реальну силу і стати міцною опорою неовнародженої Української Народної Республіки.

У висновках зроблені узагальнення та сформульовані основні уроки, отримані при створенні Українських Збройних Сил та реформуванні російської армії. Підкреслено, що в умовах відсутності чіткого образу майбутнього суспільства провідники української революції не змогли скласти і практичного плану збройних сил. Натомість всі зміни в армії виникли швидше під тиском революційної хвилі, стихійно, аніж планово. Фактор плановості, досконалої організації намічених реформ та вчасного їх проведення повинен враховуватись і при будівництві сучасних Збройних Сил України. Доцільність же політичних процесів у військах повинна регулюватись рамками, в яких армія здатна виконувати свою основну політичну функцію - підтримку стабільності держави та захисту її громадян.

Основні положення дисертації висвітлені
у наступних публікаціях автора:

1. Політичне становище у військах Південно-Західного фронту після Лютневої революції /лютий - травень 1917 р./.
//Вісник ЛПІ N 268. - Львів, 1992. - С. 18-23.
2. Військове питання в планах державного будівництва Української Центральної Ради. //Українська державність: Історія і сучасність. Матеріали наукової конференції, січень 1993. - К., 1993. - С. 194-196.
3. Генезис та початок військового конфлікту між УНР та Раднаркомом. / Молода Галичина. - 1994. - 1 листопада.
/ Співавтор Дещинський Л. Е. /.
4. Грушевський і розробка зовнішньополітичної концепції України в 1917-1918 рр.: теорія і практика. //Михайло Грушевський і Західна Україна. Дрп. і повідомлення наукової конференції. - Львів, 1995. - С. 301-303.
/Співавтор Голубко В. Е. /.
5. З історії створення Збройних Сил Української Народної Республіки. //Вісник Українознавства ЛДУЛП - Львів, 1995.
- С. 3-15. /Співавтори Дещинський Л. Е., Зінкевич Р. Д. /.

Зинкевич Л. Е. Распад российской армии и украинское военное движение в условиях национальной революции на Украине (март 1917 - февраль 1918).

Диссертация на соискание научной степени кандидата исторических наук по специальности 20.02.22 - Военная история. Институт гуманитарного образования Университета Львовская Политехника.

Защищается текст диссертации, содержащей исследование демократизации и распада российской армии на Украине в условиях развертывания национально-освободительной борьбы, а также сложный комплекс проблем, связанных с образованием Украинских Вооруженных Сил. Установлено, что при проведении военных реформ Временным правительством фактор стихийности и натиска революционной волны сыграл решающую роль. В полной мере это касается и военной политики Центральной Рады. Его не были учтены основные условия успеха: плановость, совершенная организация намеченных реформ, необходимость их своевременного воплощения и ограничения политических процессов в войсках рамками, в которых армия способна поддерживать стабильность государства и защищать ее граждан.

Zinkevich L. V. Disintegration of Russian Army and Ukrainian military movement in circumstances of national revolution in Ukraine (march 1917 - february 1918)

Dissertation for searching of scientific degree magister of historical sciences on specialisation 20.02.22 - Military history. Institute of humanitarian education of Lviv Politechnick University.

The text of dissertation is begin defended, in which the democratization and disintegration of Russian Army in Ukraine in circumstances of national liberation struggle spreading and complicated complex of problems, connected with Armed Forces formation are presented. It is proved that chaotic and pressing element of revolutionary wave in reforms conducted by Provisional Government has played a decisive part. It is completely connected and with the military policy of the Centralna Rada. It has not taken into consideration the main conditions of success: planning, thorough organization of outlined reforms, necessity of their realization in due time and political processes in the troops within the limits in which army is capable to keep state stability and defend its citizens.

Ключеві слова: політичні партії, реформи, українізація, військові дії, армія, Лідсько-Західний фронт, VIII-а армія Румунського фронту, Чорноморський флот.

Підписано до друку 15.06.95. Формат 60 x 84 1/16.
Папір офсетний. Друк офсетний. Ум. друк арк. 1.3
Ум. фарбо-в:дб. 1,5. Зам. 834.

Навчально-виробничі майстерні Львівського поліграфічного технікуму.

290004, м. Львів, вул. Євнухевича, 12

448782

АВ 32.499

Підписано до друку 16.05.95. Формат 60×84¹/₁₆. Папір друкарський № 2.
Друк офсетний. Ум. друк. арк. 1,1. Ум. фарбо-відб. 1,23. Зам. 834.
Тираж 100.

Навчально-виробничі майстерні Львівського поліграфічного технікуму.
290004. м. Львів, вул. Винниченка, 12.

•